

**II. SOSYAL BİLİMLER
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ
KONGRESİ TAM METİN
BİLDİRİLERİ**

II. SOSYAL BİLİMLER LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ KONGRESİ TAM METİN

Yayın Koordinatörü | **Ahmet Dünder**
Yayın Yönetmeni | **Zeynep Yeşilova**
Editör | **Ali Okumuş**
Kapak Tasarımı | **Yunus Karaaslan**
Sayfa Düzeni | **Bilal Şenel**

ISBN | 978-625-7059-92-3

İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK
Topkapı Mah. Kahalbaşı Sok. No:31/1
Fatih - İstanbul
Tel: +90 212 528 85 41
bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 46699

Baskı ve Cilt | **Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti**
Sertifika No: 41707

1. Baskı | İstanbul, 2025

Eserde yer alan yazıların sorumluluğu yazarlara ait olup editör ve yayınevi mesul tutulamaz.

© *Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.*

Esere Ait Kütüphane Katalog Kartına
Karekodu Okutarak Ulaşabilirsiniz.

**II. SOSYAL BİLİMLER
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ
KONGRESİ TAM METİN
BİLDİRİLERİ**

Editörler
Ali Okumuş

İçindekiler

Önsöz	9
Hititlerde Bayram.....	11
<i>Hazel Yamaç Kara • Gülgüney Masalcı Şahin • Mehmet Kavak</i>	
Aşıklı Höyük Ve Çatal Höyük'ün Neolitik Çağ Anadolu Yerleşme Düzeni ve Toplumsal Oluşumuna Katkıları	33
<i>Yılmaz Orta</i>	
Roma İmparatorluk Çağında Ephesus'ta Spor ve Eğlence	52
<i>Safa Sirac Beyaz • Ali Okumuş</i>	
Galileo Galilei'nin Keşiflerine Cizvit Muhalefeti: Kozmolojide Din-Bilim Gerilimi	67
<i>Tunahan Sönmeztürk</i>	
Geç Antik Çağ Dinlerinde Kutsal Sayılar	82
<i>Kübra Şahin • Ahmet Altungök</i>	
Küreselleşme Kavramına Antik Bir Bakış: İpek Yolu.....	92
<i>Necati Etlioğlu</i>	
Vakıf Belgeleri Işığında Karamanoğulları Beyliği.....	104
<i>Prof. Dr. Vedat Turgut • Rabia Ekici</i>	
Tarihsel Süreçte Kadının Rolü ve Bacıyan-ı Rum	132
<i>Prof. Dr. Vedat Turgut • Duygu Kanadaşı</i>	
İhsaiyat Mecmuası'na Göre Trabzon'daki Eğitim Kurumları (1923-1925).....	157
<i>Taner Bilgin • Nagihan Genç</i>	
Şeyhülislamlığa Ait İki Numaralı Telhis Defteri Ve Müderris Atamaları.....	182
<i>Hüseyin Yıldırım • İlhami Yurdakul</i>	

Temettuat Defterlerine Göre Söğüt Hacı Hüseyin Mahallesi.....	194
<i>Refik Arıkan • Rumeysa Begüm Aslan</i>	
Gölpazarı Kazası'nın 1831 Tarihli Nüfus Defteri.....	211
<i>Asena Aysel Taşpınar • İlhami Yurdakul</i>	
1792-1793 Tarihli Kasımpaşa Nüfus Defterinde Kayıtlı Esnaf Grupları	238
<i>Ezgi Semiz • İlhami Yurdakul</i>	
Osmanlı Nüfus Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Bademiye (Bademli) Karyesinin Demografik Yapısı.....	253
<i>Samet Yıldız</i>	
1916 Basmacı İsyanı ve Türkmenistan'daki Etkileri.....	270
<i>Valida Şener • Kadriye Topal Doğan</i>	
Rus Devriminde Anarşizm ve Güney Kafkasya'ya Etkileri	287
<i>Murad Hacıyev</i>	
Tanzimat Döneminde Eğitimde Modernleşme Örneği Olarak: Alliance Israelite Universelle Mektepleri	294
<i>Refik Arıkan • Sinem Altay</i>	
Milli Mücadele Dönemi'nde Ödemiş ve Ödemiş Şehitlikleri.....	308
<i>Can Yüksel Kamalı</i>	
Yervant Oskan Efendi'nin Eserleri ve Sanat Anlayışı	328
<i>Arzu Altınay • Ali Okumuş</i>	
Maarif Salnameleri Işığında Beyrut Vilayetinde Rüşdiye Mektepleri (1898-1903).....	339
<i>Halim Demiryürek • Yunus Emre Aydın</i>	
Milli Mücadele Döneminde Basın: Hakimiyet-İ Milliye ve Aydede Gazeteleri Üzerinden Bir Değerlendirme.....	354
<i>Mevlüt Niğdelioğlu</i>	
Menemen'de Direniş ve Menemen Şehitlikleri.....	379
<i>Zekiye Süre</i>	
Türk Kültürü'nde Bir Arketip: Ejderha	392
<i>Olgay Pehlivanlı</i>	

Sovyet Ekseninde Türkiye'nin Boğazlar Politikası	398
<i>Kübra İlter</i>	
Almanya'nın Siyasi Birliğini Sağlamasının Avrupa Üzerindeki Etkisi.....	412
<i>Hatice Kaya</i>	
Taşlıcalı Yahyâ Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi.....	424
<i>Elif Sakarya</i>	
Maruf Bir İsim Ancak Meçhul Bir Hayat: I. Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtibi Hasan Tahsin Paşa'nın Hayatı Hakkında Bazı Tespitler.....	458
<i>Berke Şanlı</i>	
Lisansüstü Eğitimde Etik Problemler: İntihal Karmaşası.....	481
<i>Gülden Çavdar</i>	
Mustafa Azmi Ömer (Akalm) ve Eserleri.....	496
<i>Mehmet Faruk İlkhan • Mehmet Kavak</i>	
Türkiye Kentleşme Sorunları: Iğdır İli Örneği.....	509
<i>Rahime İpek Taşkın</i>	
Harput Yöresinde Söz Kesimi/Şerbet İçme Geleneği	527
<i>Safiye Nur Eraslan</i>	
Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kalemşörü Silahçı Tahsin.....	541
<i>Selma Göktürk Çetinkaya • Hakan Demir</i>	
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Aşçılık ve Aşçılık Eğitimi.....	565
<i>Sevgi Sude Çetinkaya • Şafak Ünüvar</i>	
Birhan Keskin'in Şiirlerinde Doğanın Kutsallaştırılması İle Doğaya Karşı Savaşın Sorgulanışı Üzerine Bir Yorum Denemesi.....	578
<i>Vedat Şen</i>	
Orgeneral Semih Sancar'ın Askeri Biyografisi ve Kıbrıs Barış Harekati'ndeki Rolü.....	594
<i>Selma Göktürk Çetinkaya • Rana Zeynep Gün</i>	

Önsöz

21 Mayıs 2025 tarihinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi ev sahipliğinde, Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü iş birliğiyle düzenlenen lisansüstü öğrenci kongresi, sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan genç araştırmacıları bir araya getirmeyi, akademik paylaşım ve etkileşim ortamı sunmayı amaçlanmıştır.

Tarih, edebiyat, felsefe, sosyoloji, coğrafya ve siyaset bilimi gibi disiplinlerde yürütülen çalışmalardan oluşan toplam 41 sözlü bildiri, kongrede dinleyicilerle paylaşılmıştır. Kongre sonrasında yapılan değerlendirmeler doğrultusunda bu bildiriler arasından yayımlanmaya uygun görülenler bu kitapta tam metin olarak yer almıştır.

Kongreye katılan lisansüstü öğrenciler, hazırladıkları bildirimlerle yalnızca kendi alanlarına katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda disiplinler arası yaklaşımın güçlenmesine ve bilimsel diyalogun gelişmesine de katkı sağlamışlardır. Bu yönüyle söz konusu kongre, genç akademisyen adaylarının bilimsel üretimlerini görünür kılmak ve akademik dünyaya adım atmalarını desteklemek adına önemli bir platform işlevi görmüştür.

Genç araştırmacıların **kendilerini ifade etme, yaptıkları araştırmaları ilgililerle paylaşma** ve ulaştıkları sonuçları bilimsel bir platformda tartışma alışkanlığı kazanmaları hiç şüphe yok ki bilimsel çalışmanın temelini oluşturur. **Böylece** araştırmacılar, **çalışma esnasında karşılaştıkları problemleri** başkalarıyla da paylaşır ve daha hızlı çözüm bulabilirler.

Bu sempozyum kitabının editörü olarak gelen yazıların içeriğine -her ne kadar aralarında katılmadığım düşünceler bulunsa da- müdahale

etmediğimi, sadece birtakım imla ve yazım yanlışlarını düzelttiğimi beyan etmek isterim. Yazılarda ileri sürülen düşünceler, kullanılan kaynaklar ve bunların kullanım yöntemleri tamamen makaleyi kaleme alan yazarların sorumluluğundadır.

Bu kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan tüm yazarları, değerlendirme sürecine emek veren bilim kurulunu, oturum başkanlarını ve kongreyi düzenleyen akademik birimleri içtenlikle tebrik eder; bu kolektif çalışmanın sosyal bilimler alanında yapılacak yeni araştırmalara ilham vermesini temenni ederim.

Ali Okumuş

Maarif Salnameleri Işığında Beyrut Vilayetinde Rüşdiye Mektepleri (1898-1903)

Halim Demiryürek* • Yunus Emre Aydın**

ÖZET

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin son döneminde Beyrut vilayetindeki rüşdiye mekteplerinin faaliyetlerini Maarif Salnamelerinin sunduğu resmî veriler temelinde incelemektedir. 1898-1903 yılları arasında yayımlanan Maarif Salnameleri esas alınarak Beyrut merkez ve bağlı sancaklarda tesis edilen rüşdiye mektepleri, bu kurumlarda görev yapan öğretmen kadroları ve öğrenci sayıları ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Erkek ve kız rüşdiyeleri, taşrada modern eğitim anlayışının toplumsal karşılığını ortaya koyacak şekilde ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş; Beyrut Askerî Rüşdiyesi ise devletin taşrada askerî ve idarî kadrolar yetiştirme politikasının bir örneği olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular öğretmen kadrosundaki istikrar veya dalgalanmaların eğitimin sürekliliği üzerindeki etkilerini, öğrenci mevcudundaki değişimlerin toplumsal taleple ilişkisini ve vilayet düzeyinde ortaya çıkan idarî farklılaşmaları ortaya koymaktadır. Bu çerçevede hem idarî merkez konumu hem de kozmopolit nüfus yapısı itibarıyla Beyrut Vilayeti Osmanlı taşrasında eğitimin kurumsallaşma düzeyi, öğretmen-öğrenci dengesi ve toplumsal algısı bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Maarif Salnamelerinin sunduğu ayrıntılı istatistikî veriler Osmanlı'nın eğitim

* Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, halim.demiryurek@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0731-4235

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ynsa27@gmail.com, ORCID: 0009-0003-2962-3906

alanındaki modernleşme çabasının taşradaki tezahürlerini anlamak için önemli bir analiz zemini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maarif Salnameleri, Eğitim, Beyrut, Rüşdiye, Askeri Rüşdiye, İnas Rüşdiyesi

RÜŞDİYE SCHOOLS IN BEIRUT PROVINCE IN THE LIGHT OF THE EDUCATIONAL YEARBOARDS (1898-1903)

ABSTRACT

This study examines the activities of rushdiyah schools in the Beirut province during the late Ottoman period, based on the official data provided by the Maarif Salnameleri (Educational Yearbooks). Using the volumes published between 1898 and 1903, the research examines in detail the rushdiyah schools established in Beirut's center and its affiliated districts, focusing on their teaching staff and student numbers. Boys' and girls' rushdiyahs are evaluated separately to reveal the local reflections of modern educational practices, while the Beirut Military Rushdiyah is discussed as an example of the state's policy of training military and administrative cadres in the provinces. The findings demonstrate how the stability or fluctuation of teaching staff affected educational continuity, how changes in student enrollment were linked to societal demand, and how administrative differences emerged across the province. In this context, Beirut province, with its status as an administrative center and its cosmopolitan demographic structure, stands out as a notable example for understanding the institutionalization of education, the teacher-student balance, and local perceptions of schooling in the Ottoman periphery. The detailed statistical data provided by the *Maarif Salnameleri* offer a significant basis for analyzing how the Ottoman Empire's modernization efforts in education were reflected at the provincial level.

Keywords: Maarif Salnameleri, Education, Beirut, Rushdiyah, Military Rushdiyah, Girls Rushdiyah

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ve Islahat fermanları sonrasında ivme kazanan modernleşme hamleleri pek çok sahada olduğu gibi eğitim alanında da kurumsal bir dönüşümü zorunlu kılmıştı. Bu dönüşümün sayısal boyutunu düzenli biçimde kayıt altına alan Maarif Salnameleri, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Maarif Nezareti tarafından sistemli biçimde neşredilerek merkezi idarenin eğitim sahasındaki denetim kapasitesini genişletirken taşrada ortaya çıkan teşkilatlanma düzeyinin de izlenebilmesine

imkân tanımıştır. Nitekim Maarif Salnameleri yalnızca istatistikî cetveller derlemesi olmakla kalmamış; taşranın ücra köşelerine dek ulaşan okul türleri, ders programları, bütçeler, fiziki mekânlar ve idarî kadrolara dair kapsamlı bir hafıza inşa etmiştir.

Bu bağlamda Maarif Salnameleri incelendiğinde merkez-taşra ilişkilerinin boyutları da gün yüzüne çıkmaktadır. Devletin taşradaki eğitim kurumlarını nasıl yapılandığı, hangi araçlarla müdahalede bulunduğu ve yerel topluluklarla nasıl bir ilişki ağı kurduğu yıllık bazda izlenebilir hâle gelmiştir. Vilayetler düzeyinde kaydedilen öğrenci ve öğretmen sayıları, okul türleri, ders içerikleri ve bütçe tahsisleri; Osmanlı idaresinin taşrayı eğitim yoluyla da yeniden dizayn etme çabasının en somut göstergeleri olmuştur. Bu niteliğiyle Maarif Salnameleri eğitim tarihçileri kadar Osmanlı bürokrasisinin işleyişini, toplumsal yapının ve modernleşme olgusunun yerelden merkeze uzanan tezahürlerini anlamak isteyen araştırmacılar açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.¹

Bunun yanı sıra Maarif Salnamelerinin kayıt altına aldığı taşra okul ağı içinde rüşdiyelerin ortaya çıkışı ve geçirdiği dönüşümler Osmanlı eğitim sisteminin modernleşme hedeflerini somut biçimde temsil eden misallerden birini teşkil etmiştir. Nitekim Osmanlı eğitim tarihinde rüşdiyelerin önemli bir yere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Sultan II. Mahmud'un dönemin ibtidâi mekteplerinin yetersiz kaldığını fark etmesiyle başlayan süreçte başlangıçta "Sınıf-ı Sâni" adıyla tasarlanan bu öğretim basamağı, padişahın iradesiyle "Rüşdiye" olarak adlandırılmıştır. Rüşdiyeler Tanzimat sonrası dönemde modernleşme sürecinin taşradaki mihenk taşlarından biri hâline gelmiş; devletin toplumu yeni bir zihniyet ve bilgi dağarcığına hazırlama gayretinin mücessem örneği olmuştur.²

Söz konusu gelişmeler eğitimin taşrada yaygınlaştırılması noktasında daha sistemli bir adımın atılmasını zaruri kılmış ve belirleyici bir dönemeç olarak 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi devreye girmiştir. Nizamname ile beş yüz haneden fazla nüfusu bulunan her kasabada bir rüşdiye mektebi açılması zorunlu tutulmuş; nüfusu karma yerleşimlerde hem Müslüman hem gayrimüslim unsurların kendi rüşdiyelerini açmasına imkân tanınmıştır. Vilâyet maarif idarelerinin tüm giderleri üstlenmesi, plan

1 Detaylı bilgiler için ayrıca bkz. Mustafa Öztürk, "Maarif Salnamelerinin Eğitim Tarihi Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2003, C. 23, S. 3, s. 221-234.

2 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 91-92.

ve projelerin Meclis-i Kebîr-i Maarif tarafından belirlenmesi, personel ma-
aşlarının ise standartlaştırılarak ödenmesi hususları, Osmanlı'nın taşrada
merkeziyetçi eğitim anlayışını titizlikle inşa ettiğini açıkça göstermiştir.³
Bu düzenlemeler taşrada okul binalarının inşasıyla sınırlı kalmayıp içerik
düzeyinde de belli bir standardın yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Erkek
rüşdiyelerinde Mebâdî-i Ulûm-i Dîniyye, Lisân-ı Osmânî Kavaidi, Hendese
ve Tarih-i Umûmi derslerinin müfredatta yer alması; ayrıca ticaret merkez-
lerinde istekli öğrencilere son sınıfta Fransızca okutulması, Osmanlı taşra-
sının modern dünyaya uyum sağlama çabasını yansıtmıştır.⁴

Kız çocuklarının eğitimi hususunda ise İnas Rüşdiyeleri Osmanlı eği-
tim tarihinin bir diğer çarpıcı merhalesini teşkil etmiştir. Maarif Nezare-
ti'nin 1858 tarihli tezkiresiyle Sultanahmet'teki sıbyan mekteplerinin ay-
rıştırılması ve Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi'nin 1859'da açılması, kadınların
ibtidâi eğitiminin ötesinde sistemli bir öğretim görmesinin önünü açmış-
tır.⁵ 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesiyle birlikte İnas Rüşdi-
yelerinin hukuki statüsü pekişmiş; ders programları kız öğrencilerin hem
dinî hem dilsel yetkinliklerini hem de aile içi sorumluluklara dair pratik
bilgi birikimini geliştirecek biçimde tasarlanmıştır. Mebâdî-i Ulûm-i Dîniyye-
'den Tedbîr-i Menzîl'e, Müntehabât-ı Edebiyye'den Resim ve Musiki'ye
uzanan müfredat Osmanlı taşrasında kadına biçilen yeni sosyal rolün eği-
tim eliyle şekillendirildiğine dair somut bir okuma imkânı tanımaktadır.⁶

Askerî rüşdiyeler de rüşdiye sisteminin yapısını anlamada önemli bir
örnek teşkil etmiştir. 1845 yılından itibaren askerî idadilere öğrenci hazı-
rlamak amacıyla açılan bu kurumlar, Sultan II. Abdülhamid döneminde yo-
ğun ilgi görmüş; Kolağası rütbesindeki subayların idareciliğinde hem as-
kerî hem idarî kademelere nitelikli kadrolar yetiştirme amacını taşımıştır.⁷
Bu mekteplerde Arapça, Farsça, Fransızca ve Hendese derslerinin yoğun

3 Fatih Karahan, *Maarif Salnamelerine Göre Kayseri'de Eğitim (1898-1903)*, (Yayımlanmamış Yüksek Li-
sans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2022, s. 31-32.; Mu-
rat Çağır- İsmail Cem Türk, "1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri",
Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2017, C. 4, S. 11, s. 66.

4 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 165.

5 Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, (Yayımlanmamış Doktora
Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.173; Ayşegül Altınova
Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 142.

6 Akyüz, a.g.e., s. 165.

7 Özlem Kurşun Tükenmez, "II. Abdülhamid Döneminde Modern Askerî Eğitim Sistemi", *Elektronik Sosyal
Bilimler Dergisi*, 2023, C. 22, S. 86, s. 458.

olarak okutulması askerî personelin sahip olması gereken donanımı da ortaya koymaktadır.⁸

Bütün bu düzenlemeler ve istatistikî veriler ışığında, bu makale; 1898-1903 yılları arasında yayımlanan Maarif Salnameleri temelinde, Beyrut vilayetindeki rüşdiye mekteplerinin öğretmen kadrosu, öğrenci sayıları ve idarî devamlılık unsurlarını ayrıntılı biçimde inceleyerek taşrada Osmanlı eğitim sisteminin hangi dinamikler üzerinden inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Beyrut'un kozmopolit dokusu ve idarî merkez olma niteliği, rüşdiye mekteplerindeki kadro istikrarı, toplumsal teveccühü ve bölgesel farklılıkları anlamada bu çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Maarif Salnamelerinin sunduğu ayrıntılı istatistikî harita Osmanlı'nın eğitim sahasında modernleşmeyi taşraya nasıl taşıdığını, eğitim-iktidar-toplum eksenindeki ilişkileri ve yerel uygulamalardaki süreklilik unsurlarını ortaya koymak bakımından önemli bir analiz dayanağı niteliği taşımaktadır.

1. Beyrut Rüşdiyesi ve Vilayet Bünyesindeki Diğer Rüşdiyeler

Daha önce de vurgulandığı üzere 1869'da yayımlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Osmanlı eğitim sisteminin taşrada kurumsal bir yapıya kavuşmasında önemli bir dönemeç oluşturmuştu. Bu düzenleme sonrasında vilayet merkezlerinde ve bağlı sancaklarda yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri daha planlı bir çerçeveye oturmuş; özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde rüşdiye mekteplerinin sayısında kayda değer bir artış yaşanmıştı. Bu doğrultuda araştırmamıza konu olan Beyrut Rüşdiyesi'nin 1883 yılında faaliyete geçirilmiş olduğu bilinmektedir. Ancak Beyrut o dönemde henüz müstakil bir vilayet statüsünde değildi. Beyrut 1881-1889 yılları arasında Suriye Vilayetine bağlı kalmış; 1889 itibarıyla ise ayrı bir vilayet statüsü kazanarak idarî sınırlarına Lazkiye, Cebele ve Sayda sancaklarını dâhil etmişti. Bu sancaklarda rüşdiye mekteplerinin açılış tarihi ise 1873 yılına kadar uzanmaktaydı.

Maarif Salnamelerinde yer alan bilgiler, söz konusu rüşdiyelerde öğretmen kadrosu ve öğrenci sayılarına dair dikkat çekici bir tablo sunmaktadır. Sayda Rüşdiyesi incelendiğinde Muallim-i Evvel Abdülkâdir Efendi'nin Hüsn-i Hat derslerini de yürütmüş olması taşra mekteplerinde öğretmen kadrosunun sınırlılığını ve bir muallimin birden fazla sorumluluk

⁸ Emrah Patoğlu, "Askerî Rüştiyeler", *Türk Maarif Ansiklopedisi*, 2022, [Erişim: 21.05.2025, <https://turk-maarifansiklopedisi.org.tr/askeri-rustiyeler/#yazar-1>].

üstlenmek durumunda kaldığını göstermektedir. 1903 yılında ise bu görevlerin Ali Rıza Efendi'ye devredildiği anlaşılmaktadır. Öğrenci sayıları incelendiğinde, Sayda Rüşdiyesi'nde 1898'de 41 olan talebe mevcudunun 1899'da 31'e gerilediği, takip eden iki yılda yeniden 41'e yükseldiği ve 1903 yılında 52'ye çıktığı anlaşılmaktadır. Bu dalgalanmanın ardında bölgedeki demografik hareketliliğin yanı sıra öğretmen kadrosundaki istikrar meselesinin de etkili olduğu söylenebilir.⁹

Sur Rüşdiyesi'nde de benzer bir kadro yapısı dikkat çekmektedir. 1898'de Muallim-i Evvel görevini Hasan Şerif Efendi üstlenmiş; bir yıl sonra bu vazife Mehmed Subhi Efendi'ye devredilmiş ve kalan inceleme döneminde Subhi Efendi bu görevi devam ettirmiştir. Burada da öğretmen kadrosu sınırlı olduğundan Muallim-i Evvel aynı zamanda Hüsn-i Hat derslerini de vermekle yükümlü tutulmuştu. Ancak Sur Rüşdiyesi'nin öğrenci sayılarına bakıldığında dikkat çekici bir yükseliş eğilimi ortaya çıkmaktadır. 1898, 1899 ve 1900 yıllarında öğrenci mevcudu sabit kalmış; bu dönemde sadece 15 talebe eğitim görmekteyken, 1901'de sayı 35'e, 1903 yılı itibarıyla ise 70'e ulaşarak beş yılda neredeyse beş kat artış kaydetmiştir.¹⁰

Görüldüğü üzere maarif salnamelerinde yer alan veriler Osmanlı taşrasında rüşdiye mekteplerinin öğretmen-öğrenci oranları, kadro yeterlikleri ve halk nezdindeki algısı bakımından değerli ipuçları sunmaktadır. Öğretmenlerin birden fazla ders alanında görev alması dönemin personel politikalarının taşradaki kısıtlı imkânlarını yansıtırken; öğrenci sayılarındaki düzenli artış, vilayet ölçeğinde eğitime yönelik toplumsal talebin canlılığını da belgelemektedir. Bu durum hem Sayda hem de Sur örneklerinde görüldüğü üzere eğitim kadrosunun istikrarı ile talebe mevcudu arasındaki sıkı ilişkiyi teyit etmektedir.

2. Akka Sancağındaki Rüşdiye Mekteplerinin Öğretmen ve Öğrenci Profili

Akka Sancağı bünyesinde faaliyet gösteren rüşdiye mektepleri incelendiğinde, taşrada öğretmen kadrosunun istikrarı, öğrenci mevcudu ve eğitim sürekliliği bağlamında çarpıcı bulgular dikkat çekmektedir. Maarif Salnamelerinin verileri Hayfa, Safed, Nasıra ve Taberiye'deki rüşdiyelerin

9 *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1316, s. 981-982 (Bundan sonra "S.N.M.U." şeklinde kısaltılacaktır); S.N.M.U., 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

10 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

bu dönemde karşılaştığı zorlukları ve bölgedeki eğitim talebinin seyrini ortaya koymaktadır.

Hayfa Rüşdiyesi örneğinde, muallim kadrosunda neredeyse her öğretim yılında değişiklik yaşandığı görülmektedir. 1898'den 1903 yılına kadar beş farklı muallimin görev yapmış olması, okulun kadro istikrarı açısından zafiyet yaşadığına işaret etmektedir. Her bir muallimin aynı zamanda Hüsn-i Hat derslerini de yürütmüş olması öğretim yükünün tek elde toplanarak derslerin niteliğini düşürebilecek bir unsur oluşturduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hayfa Rüşdiyesi'nin öğrenci mevcuduna bakıldığında 1898'de 12 olan sayının 1899-1901 yıllarında 15'e yükseldiği, 1903 yılında ise 24'e çıkarak önemli bir artış kaydettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu artış okulun bölgedeki eğitim talebini karşılamada kademeli bir toparlanma sürecine girdiğini de göstermektedir.¹¹

Safed Rüşdiyesi ise kadro açısından daha kırılğan bir yapı sergilemiştir. 1898 yılında Muallim-i Evvel Misbah Şahabeddin Efendi'nin Hüsn-i Hat muallimi olarak da görev yaptığı kaydedilmiştir. 1899'da Hasan Şerif Efendi 1900'de ise İbrahim Edhem Efendi aynı görevi üstlenmiştir. Ancak 1901 yılında mektepte herhangi bir eğitim faaliyeti kaydedilmemiş, öğretim kadrosu boş kalmıştır. 1903 yılı itibarıyla Abdurrahman Hamdi Efendi'nin yeniden göreve getirilmesi ise devletin eğitimi canlı tutma kararlılığını yansıtmaktadır. Safed'de öğrenci sayıları 1898 ve 1899'da 27 olarak sabit kalmış, 1900'de 17'ye düşmüş, 1901'de eğitim sekteye uğradığından kayıt yapılamamış; 1903 yılında ise öğrenci sayısının 30'a çıkmış olması bölgedeki talebin yeniden canlandığını göstermektedir.¹²

Nasıra Rüşdiyesi'nde de öğretmen kadrosunda istikrarsız bir görünüm hâkim olmuştur. 1898'de Muallim-i Evvel İbrahim Edhem Efendi, Muallim-i Sâni ise Abdüllahed Efendi idi. 1899 yılında ise herhangi bir kayda rastlanmamış, muhtemelen eğitim faaliyetleri durmuştur. 1900'de Mehmed Tevfik Efendi'nin göreve atanması eğitim hizmetinin canlandırıldığını göstermektedir. 1901'de İbrahim Edhem Efendi Muallim-i Evvel olarak bir kez daha kayda geçmiş; 1903 yılında ise Ragıb Efendi Muallim-i Evvel, Edib Efendi Muallim-i Sâni olarak tayin edilerek öğretim kadrosu genişletilmiştir. Bu durum öğretmen eksikliğinin eğitimin niteliğini doğrudan etkilediğinin bir kanıtıdır. Öğrenci sayıları da bu kırılğan tabloyu yansıtmaktadır: 1898'de 15 olan öğrenci sayısı, 1899'da kayda değer bir şekilde

11 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

12 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

durmuştur; 1900'de sayı 12'ye, 1901'de 17'ye, 1903'te ise 20'ye yükselerek yeniden yapılanmanın devam ettiğini ortaya koymuştur.

Taberiye Rüşdiyesi, Safed ve Nasıra'ya kıyasla görece daha istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. 1898 yılında Muallim-i Evvel Vekili Hafız Efendi ve Hüsn-i Hat Muallimi Said Efendi'nin birlikte görev yaptığı, 1899'da Bekir Sıdkı Efendi'nin hem Muallim-i Evvel hem de Hüsn-i Hat muallimi olarak vazife üstlendiği anlaşılmaktadır. 1900-1901 yıllarında Mehmed Hamid Efendi'nin görevi devralması, kadroda nispeten bir süreklilik sağlamıştır. 1903 yılında Zeki Efendi'nin Muallim-i Evvel olarak atanmasıyla Taberiye Rüşdiyesi dalgalanmalar barındırmakla birlikte eğitim hizmetini kesintisiz sürdürmüş görünmektedir. Öğrenci sayılarına bakıldığında 1898'de 26 öğrenci ile başlayan süreç 1899'da 15'e gerilemiş, 1900 ve 1901 yıllarında 12'ye kadar düşmüş, buna karşın 1903 yılında 17'ye çıkararak bir toparlanma eğilimi göstermiştir.¹³

Neticede bahse konu veriler Akka Sancağındaki rüşdiye mekteplerinin taşrada Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi sonrasında nasıl şekillendiğini, kadro dalgalanmalarına rağmen devletin eğitimi ayakta tutma çabasını ve halkın bu okullara olan teveccühünü somut olarak belgelemektedir. Öğretmen kadrosunun istikrarlı olması, eğitimin niteliğinin yükselmesine ve öğrenci mevcudunun artmasına doğrudan etki etmiş; buna karşın kadro istikrarsızlığı, eğitimin sürekliliğini sekteye uğratmış, öğrenci sayılarını dalgalı bir hâle getirmiştir.

3. Lazkiye Sancağındaki Rüşdiye Mekteplerinin Öğretmen ve Öğrenci Profili

Beyrut vilayetinin idarî sınırları dâhilinde yer alan Lazkiye Sancağı, Maarif Salnamelerinde kayıt altına alınan rüşdiye mektepleriyle taşra eğitim yapısının hususiyetlerini sergileyen örneklerden birini sunmaktadır. Bu doğrultuda Cebele, Bâniyâs, Sahyûn ve Markab rüşdiyeleri öğretmen kadroları ve öğrenci mevcudu bakımından incelendiğinde birbirinden farklı kurumsal örüntüler arz etmiştir.

İlk olarak Cebele Rüşdiyesi, Beyrut vilayeti genelinde eğitim faaliyetlerini en istikrarlı biçimde sürdüren kurumlardan biri olarak öne çıkmıştır. 1898'den 1903 yılına kadar mektebin öğretim kadrosunda her ne kadar değişiklikler yaşanmışsa da bu durum eğitimin sürekliliğini kesintiye

13 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

uğratmamıştır. 1898'de Muallim-i Evvel olarak Ali Rıza Efendi görev almış, sonraki yıllarda bu vazifeyi Şevki Efendi, Mehmed Şevki Efendi, Subhi Efendi ve son olarak Bekir Sıtkı Efendi devralmıştır. Bu öğretmenlerin aynı zamanda Hüsn-i Hat derslerini de yürütmüş olmaları taşrada kadro çeşitliliğinin sınırlılığını göstermekle birlikte, görev devrinin sağlıklı biçimde yapılabildiğini de ortaya koymuştur. Öğrenci sayılarına bakıldığında ise 1898'de 17 olan mevcudun, 1899'da 16'ya gerilemesine rağmen 1900 ve 1901 yıllarında 19'a, 1903'te ise 20'ye yükselmesi; okulunun cazibesini koruduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu tablo, Cebele Rüşdiyesi'nin Osmanlı taşrasındaki pek çok mektebe kıyasla güçlü bir idarî organizasyona sahip olduğunu ve devletin bu bölgede eğitimi kalıcı kılma yönündeki çabalarının karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴

Bâniyâs Rüşdiyesi ise Lazkiye Sancağında eğitimin kırılğanlığına işaret eden dikkat çekici bir örnektir. 1898 yılında Muallim-i Evvel Hamdi Efendi ve Muallim-i Sâni Abdurrahman Efendi'nin görev yaptığı ve bu kadro ile 31 öğrencinin kaydedildiği anlaşılmaktadır. Fakat sonraki yıllarda Maarif Salnamelerinde okul hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durum, Bâniyâs Rüşdiyesi'nin muhtemelen yetersiz personel ve mali kaynaklar sebebiyle sürdürülebilir bir yapı kuramadığını, belki de kısa sürede kapandığını göstermektedir. Böyle bir kesinti taşrada rüşdiye teşkilatlanmasının her coğrafyada eşit ölçüde başarıya ulaşamadığını da ortaya koymaktadır.¹⁵

Sahyûn Rüşdiyesi ise inceleme dönemi boyunca dalgalı bir seyir izlemiş, buna rağmen bazı yıllarda ulaştığı yüksek öğrenci mevcudu sayesinde Lazkiye Sancağındaki en işlevsel rüşdiyelerden biri olmuştur. 1898'de Muallim-i Evvel Abdülvehhab Efendi ve Muallim-i Sâni Mustafa Fahreddin Efendi'nin birlikte görev yaptığı, buna paralel olarak Hüsn-i Hat derslerinin de yürütüldüğü görülmektedir. Ne var ki 1899 yılına ait kayıtlarda öğretim kadrosu ve öğrenci verisi bulunmamaktadır. Bu durum okulun geçici olarak eğitim faaliyetlerine ara verdiğin düşündürmektedir. Ancak 1900 ve 1901 yıllarında Mehmed Medeka Efendi'nin Muallim-i Evvel olarak görev üstlenmesiyle birlikte öğretmen kadrosu yeniden güçlenmiş; öğrenci sayısının bu iki yılda 43'e ulaşarak dikkat çekici bir yükseliş kaydetmesi kadro istikrarının taşrada eğitim talebine doğrudan tesir ettiğini bir kez daha göstermiştir. 1903 yılında ise Abdurrahman Efendi'nin vazifeye

14 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

15 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

atanmasıyla öğretim hizmeti devam etmiş; ancak öğrenci sayısının 15'e gerilemesi bölgedeki sosyo-ekonomik koşulların veya alternatif eğitim imkânlarının tercihi etkileyebildiğini işaret etmiştir.¹⁶

Markab Rüşdiyesi ise salnamelerdeki kayıtlar esas alındığında gelişim potansiyeline sahip olmasına mukabil öğrenci mevcudu bakımından zayıf bir görünüm sunmuştur. 1898 yılında okulda herhangi bir öğretim faaliyeti kaydedilmemiş; ancak 1899'da Muallim-i Evvel olarak Abdurrahman Hamdi Efendi'nin göreve başlaması eğitimin canlandırıldığını göstermiştir. Takip eden yıllarda Ahmed Hamdi Efendi ve İbrahim Edhem Efendi bu görevi devralmıştır. Fakat öğretmenlerin idari vazifelerinin yanı sıra Hüsn-i Hat derslerini de üstlenmiş olmaları öğretmen eksikliğinin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Öğrenci sayıları ise dalgalı bir seyir izlemiştir: 1899'da 31 öğrenci mevcudu kaydedilmiş; 1900 ve 1901'de sayı 23'e düşmüş; 1903 yılında ise 15'e gerileyerek okulun tercih edilebilirliğinin azaldığını göstermiştir.¹⁷

Genel olarak değerlendirildiğinde Lazkiye Sancağı örneği, Osmanlı taşrasında rüşdiye mekteplerinin aynı idarî çatı altında dahi farklı performanslar sergileyebildiğine işaret etmektedir. Cebele Rüşdiyesi, eğitim sürekliliği ve kadro istikrarı bakımından güçlü bir örnek olarak öne çıkarken; Bâniyâs, Sahyûn ve Markab örneklerinde taşranın kadro, mali ve lojistik zorlukları tüm açıklığıyla kendini göstermiştir. Bu bulgular Osmanlı Devleti'nin merkezî eğitim politikalarının sahaya yansımaları, yerel demografik ve toplumsal yapı, personel temini, halkın eğitime bakışı gibi unsurların bir arada değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

4. Beyrut Vilayetindeki İnas Rüşdiyelerinin Öğretmen Kadrosu ve Öğrenci Profili

Maarif Salnamelerinde kayıtlı bilgiler Osmanlı taşrasında kız çocuklarının eğitimi bağlamında Beyrut İnas Rüşdiyesi ile Lâzkiye ve Akkâ İnas Rüşdiyelerinin devletin maarif politikaları çerçevesinde nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Beyrut İnas Rüşdiyesi nispeten döneminin kurumsallaşmış ve istikrarlı kız okullarından biri olarak öne çıkmıştır. İncelenen beş yıllık dönemde Muallime-i Evvel vazifesini uzun süre üstlenen Zeliha Makbûle Hanım'ın ismi kadro devamlılığı açısından dikkat çekmektedir.

16 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

17 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

1898'de Muallime-i Evvel Esmâ Kevser Hanım ve Muâvine Fatma Hanım iken ilerleyen yıllarda öğretmen kadrosunda bir genişleme yaşanmış; Zeliha Makbûle Hanım Muallime-i Evvel olarak görevini sürdürmüş, Fatma Hanım hem Muallime-i Sâni hem de Muâvine sıfatıyla okul idaresinde vazife üstlenmiştir. Atiyye Hanım ve Sıdika Hanım'ın kadroya dâhil olmasıyla öğretmen kadrosu daha güçlü hâle gelmiş; bu kişiler, nakış türünden el becerisi derslerini de yürütmüşlerdir. Bu düzenlilik ise eğitimin belirli bir disiplin içinde ilerlediğini göstermiştir. Öğrenci sayılarına bakıldığında da benzer bir istikrar göze çarpmaktadır: 1898 ve 1899'da 176 olan talebe mevcudu, 1900 ve 1901'de kısmen düşerek 161'e inmiş; 1903 yılına gelindiğinde ise 168'e yükselerek okulun toplumsal talebi karşılamaya devam ettiğini kanıtlamıştır.¹⁸

Lâzkiye İnas Rüşdiyesi'nde ise ilk yıl kayda değer bir boşluk göze çarpmaktadır; 1898'de okulda herhangi bir eğitim faaliyeti kaydedilmemiştir. Ancak 1899 yılından itibaren öğretim kadrosunun hızlı bir şekilde teşkil edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Muallime-i Evvel Hediye Hanım, Muallime-i Sâni Zahur Hanım vazife yapmış; Hediye Hanım ayrıca nakış derslerini de üstlenmiştir. 1900 yılında Hind Hanım Muallime-i Evvel olmuş, Behcet Hanım Muallime-i Sâni olarak görev almıştır. 1901'de Fatma Hanım, Hind Hanım'ın yerini alarak kadroda sürekliliği sağlamıştır. 1903 yılında ise Gülbeyaz Hanım Muallime-i Evvel olurken, nakış derslerine Esmâ Kevser Hanım'ın girmesi dikkat çekmiştir. Tüm bu değişkenliğe karşın öğrenci sayıları nispeten istikrarlıdır. Nitekim 1899'da eğitime 48 öğrenci ile başlayan okul, 1900 ve 1901'de 43 öğrenci ile devam etmiş, 1903'te ise 95 öğrenciye ulaşarak önemli bir artış kaydetmiştir.¹⁹

Akkâ İnas Rüşdiyesi ise personel yapısı ve öğrenci mevcudu bakımından nispeten düzensiz bir örnek teşkil etmiştir. 1898 yılında herhangi bir eğitim faaliyetine dair kayıt bulunmazken, 1899'da Muallime-i Evvel olarak Şaziye Hanım, Muallime-i Sâni olarak Zahur Hanım vazife üstlenmiş ve okul 20 öğrenci ile faaliyet göstermiştir. 1900'de Şaziye Hanım göreve devam ederken Amine Hanım Muallime-i Sâni olmuştur; bu yılda öğrenci mevcudunun 35'e yükselmiş olması öğretmen istikrarının öğrenci tercihinin olumlu yansıdığını göstermektedir. 1901'de Şaziye Hanım'ın görevden ayrılmasıyla Muallime-i Evvel kadrosu boş kalmış, Amine Hanım ise Muallime-i Sâni olarak devam etmiş; öğrenci mevcudu ise sabit kalmıştır.

18 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

19 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

1903'te Beknaz Hanım Muallime-i Evvel Vekilesi olarak atanmış, Amine Hanım'ın da görevini sürdürmesiyle öğretim faaliyeti devam etmiş; bu yıllarda da öğrenci sayısı değişmeyerek 35'te sabit kalmıştır.²⁰

Genel olarak Beyrut vilayetinin İnas Rüşdiyeleri örneği Osmanlı taşrasında kadın eğitiminin idari planlamaya bağlı olarak şekillenmesini, yerel algı ve devletin eğitimde süreklilik çabasının iç içe geçtiğini göstermektedir. Özellikle Beyrut İnas Rüşdiyesi'nin istikrarlı kadrosu ve düzenli öğrenci artışı, kadın modernleşmesinin taşrada karşılık bulduğunu gösterirken; Lazkiye ve Akkâ örnekleri taşrada kadro kısıtlılıklarının halkın eğitime teveccühünü tamamen sarsmadığını ortaya koymaktadır.

5. Beyrut Askerî Rüşdiyesi'nin Öğretmen Kadrosu ve Öğrenci Profili

Beyrut'ta ilk askerî rüşdiye 8 Ekim 1877 tarihinde Sultânî Mektebi'nin Askerî Rüşdiyeye dönüştürülmesiyle birlikte faaliyete geçmişti. Bu okul açıldığı dönemde sahip olduğu 140 öğrenci ve 15 öğretmen ile askerî eğitim faaliyetlerinin taşradaki sistemli örneklerinden birini oluşturmuştur. Okulun öğretim personelinin maaşlarının karşılanması ise dönemin idarî düzenlemesi gereği belediye sorumluluğuna bırakılmış; bu yönüyle de merkez-taşra mali sorumluluk paylaşımını yansıtan bir uygulama ortaya konmuştu.

Maarif Salnamelerinde yer alan kayıtlara göre Beyrut Askerî Rüşdiyesi'nin 1898-1903 yılları arasındaki öğretim kadrosu incelendiğinde, bu okulun taşra ölçeğinde istikrarlı bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Ali Haydar Efendi'nin müdürlük görevini aralıksız biçimde sürdürmüş olması, idarî devamlılık açısından önemli bir unsurdur. Bilhassa askerî mekteplerde idarecinin sabit kalması akademik düzenin ve disiplin düzeninin aksamadan yürütülmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Öğretim kadrosunda Riyâziye (matematik) ve Lisân muallimlerinin inceleme dönemi boyunca görevlerini sürdürmesi, temel bilimler ve dil eğitiminin kurumsal bir istikrara kavuştuğunu göstermiştir. Dönemin askerî müfredatında resim derslerine yer verilmesi, estetik eğitimin ihmal edilmediğini ortaya koymuş; bu çerçevede Resim Muallimi Halid Efendi'nin 1899'dan itibaren ders vermeye başlaması sanat ve teknik çizim eğitiminin askerî okullarda önemsendiğine işaret etmiştir. Coğrafya ve Hendese

20 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

dersleri ise nispeten daha canlı bir tablo arz etmiştir; 1900 yılından itibaren Ahmed Hamdi Efendi bu iki dersi üstlenerek bu alanda bir denge sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Arapça ve Farsça muallimlerinin adlarının yıllık kayıtlarda sürekli olarak yer alması, klasik dillerin askerî bürokrasi ve yazışma pratiği içindeki vazgeçilmez yerini göstermiştir. İmla muallimi Arif Bey'in 1898'den 1902 yılı sonuna kadar görev yapması ise yazışma becerisinin disiplinli bir eğitim bileşeni olarak öne çıkarıldığını ortaya koymaktadır.

Öğrenci profiline bakıldığında Beyrut Askerî Rüşdiyesi'nin beş yıllık dönemde dalgalı bir grafik sergilediği görülmektedir. 1898 yılında okulda toplam 144 öğrenci bulunmaktaydı; bunların 26'sı leylî (yatılı), 118'i ise neharî (gündüzlü) idi. 1899 yılına gelindiğinde öğrenci mevcudu 165'e yükselerek kısa vadede dikkat çekici bir artış göstermiştir. Lakin bu yükselişin 1900 ve 1901 yıllarında duraklayarak toplam öğrenci sayısının 156'ya gerilediği; 1903 yılında ise sayının 81'e düştüğü anlaşılmaktadır.²¹ Bu denli keskin bir düşüş dönemin askerî veya siyasi gelişmeleriyle ilişkilendirilebilir.

Öğrenci sayısında yaşanan gerilemeye rağmen öğretim kadrosunun büyük ölçüde sabit kalmış olması, okulun eğitim misyonunu korumakta kararlı olduğunu göstermiştir. Beyrut Askerî Rüşdiyesi bu yönüyle Osmanlı'nın taşrada askerî yetenekler ve idarî kadrolar yetiştirme politikasına dair bir örnek oluşturmuştur.

Sonuç

Bu çalışma 1898-1903 yılları arasında yayımlanan Maarif Salnameleri temelinde Beyrut Vilayetindeki rüşdiye mekteplerinin öğretmen kadroları, öğrenci mevcudu ve kurumsal sürekliliği üzerinden Osmanlı taşrasındaki eğitim örgütlenmesinin dinamiklerini ele almıştır. Elde edilen bulgular taşrada eğitim kurumlarının istikrarının büyük ölçüde öğretmen kadrosunun sürekliliğine, idari denetimin etkinliğine ve yerel toplumsal tevaccühe bağlı olduğunu göstermiştir. Özellikle kadrosu istikrarlı rüşdiyelerde öğrenci mevcudunun artması, taşrada modern eğitimin halk nezdinde karşılık bulduğunu kanıtlamaktadır. Buna karşılık öğretmen temininde yaşanan zorluklar veya yönetici sirkülasyonu bazı okullarda eğitimin aksamasına ve öğrenci sayılarının dalgalanmasına sebep olmuştur.

21 S.N.M.U., 1316, s. 981-982; 1317, s. 1081-1082; 1318, s. 1199-1200; 1319, s. 498-499; 1321, s. 420-421.

İnas rüşdiyeleri özelinde elde edilen veriler Osmanlı taşrasında kadın eğitiminin Tanzimat sonrası dönemde idari planlamayla nasıl şekillendiğini ve yerel halkın bu sürece nasıl uyum sağladığını göstermektedir. Beyrut İnas Rüşdiyesi'nin düzenli öğrenci artışı ve istikrarlı kadrosu taşrada kadın modernleşmesinin eğitim kanalıyla kök salmaya başladığını belgeleyen bir örnek olarak öne çıkmıştır. Askerî rüşdiyelerin verileri ise taşrada askerî-idari kadro yetiştirme çabasının kurumsal boyutunu ortaya koymuştur.

Beyrut'un hem idarî merkez oluşu hem de kozmopolit nüfus yapısı Osmanlı'nın merkezî eğitim stratejilerini yerelde uygulama biçimini gözlemlemek için değerli bir örnek sunmuştur. Maarif Salnameleri sayesinde taşra okul ağından öğretmen atamalarına, ders programlarından öğrenci profillerine kadar geniş bir veri seti üretilebilmiş; böylece eğitim tarihçileri için taşra modernleşmesini yerel düzeyde izleme imkânı doğmuştur.

Sonuç itibarıyla söz konusu çalışma Osmanlı Devleti'nin taşrada modern eğitim sistemini kurarken karşılaştığı zorlukları, idari ve toplumsal uyum süreçlerini ve farklı vilayetlerin kendine özgü koşullarını ortaya koyarak tarih yazımına katkı sunmaktadır. Beyrut örneği, Tanzimat sonrası Osmanlı eğitim politikasının sahadaki yansımalarını kavramak için bir laboratuvar vazifesi görmekte; Maarif Salnameleri ise bu sürecin veriye dayalı şekilde izlenmesini mümkün kılan temel kaynaklardan biri olma niteliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Y. (2012) *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000–M.S. 2012)*, Pegem Akademi Yayınları.
- ALKAN, M. (2000) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839–1924)*, Tarih İstatistikleri Dizisi.
- ALTINOVA Şahin, A. (2018) *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇAĞIR, M., Türk, İ. C. (2017) “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 11, s. 66.
- DEMİRYÜREK, H. (2015), “Maarif Salnamelerine Göre İzmit Sancağında Eğitim-Öğretim: 1898–1904”, Haluk Selvi- M. Bilal Çelik (Ed.), *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, s. 1216.
- DEMİRYÜREK, H. (2015), *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik.

- KARAHAN, F. (2022), *Maarif Salnamelerine Göre Kayseri’de Eğitim (1898–1903)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- KODAMAN, B. (1991) Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KURŞUN Tükenmez, Ö. (2023) “II. Abdülhamid Döneminde Modern Askerî Eğitim Sistemi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(86), s. 458.
- ÖZTÜRK, M. (2003) “Maarif Salnamelerinin Eğitim Tarihi Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, s. 221–234.
- PATOĞLU, E. (2022), “Askerî Rüştüyeler”, *Türk Maarif Ansiklopedisi*, [Erişim: 21.05.2025, <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-rustiyeler/#yazar-1>]
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, (1316), İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, (1317), İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, (1318), İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, (1319), İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, (1321), İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- SEZEN, T. Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, BOA Yayın No: 26.
- TÜMER Erdem, Y. (2007), *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.